

STUDIUL TRAIULUI DACILOR ÎN MUNȚII ORĂȘTIEI

Rezultatul cercetărilor științifice făcute de colectivul din Cluj

A. Scurt istoric al cercetărilor.

S'a scurs 150 de ani de când cetățile dacice din Munții Sebeșului (Orăștiei) și în special Cetatea Grădiștei Muncelului au stârnit un val de curiozitate atât în lumea intelectuală a timpului din Ardeal, ca și în rândurile administrației militaro-civile a Transilvaniei, prin descoperirile întâmplătoare, făcute, fie la Cetatea cea mare a Muncelului, fie în împrejurimile imediate ale ei, de către țărani, păstori și pădurari.

S'a dat glas acestei curiozități prin o neîntreruptă serie de notițe, repor-tagii și descrieri a ruinelor, publicate în foile și revistele de tot felul ale acelor vremuri, începând cu primii ani ai secolului trecut, până după anii 50 ai veacului.

Administrația militaro-civilă austriacă a țării își manifestă interesul printr-o campanie de scormoniri ale terenului cetății Muncelului în căutarea tezaurelor lui Decebal, menite — după atâta amar de vreme — să servească nu numai la acoperirea cheltuelilor cu războaiele contra lui Napoleon, dar să și asaneze, eventual, groaznica criză monetară ce bântuia, pe la începutul veacului trecut, șubredul stat feudal-habsburgic, cuprins de pe atunci de frigurile marilor transformări economice și politice ce-o să-l zguduie la 1848.

Nici săpăturile „erariului” n'au dat rezultatele dorite (în afară de descoperirea celor peste 1000 de monete de aur „Koson”, vărsate bănăriei din Alba-Iulia), nici campania publicistică a celor câțiva intelectuali n'a avut răsunetul cuvenit în lumea științifică.

Au trecut mai bine de 100 de ani, până când o delegație arheologică a Comisiunii Monumentelor Istorice din Budapesta se deplasează la fața locului spre a constata și raporta „întrucât e de justificată însuflețirea cu care se descriu aceste ruine încă de prin anii 1803 și dacă ruinele sunt într'adevăr vrednice de o cercetare științifică”. Vizitarea ruinelor a avut loc în toamna târzie a anului 1910, dar raportul, serios și favorabil problemei, se publică abia în 1916... 1).

O cercetare a acestor așezări a început în 1921 prof. D. M. Teodorescu, directorul Institutului Arheologic al Universității din Cluj. Unei scurte, dar rodnice vizite a terenului, făcută în 1921, îi urmează o campanie de mai mulți ani, în special la Cetățuia dela Costești, pe care o dezgroapă în bună parte.

Campania nu e însă susținută, cu toată râvna directorului și a colaboratorilor săi 2). Ea lăncezește și se oprește după vreo 10-12 ani de cercetări modeste, din lipsă de fonduri.

1) Vezi „Arch. Ert.” 36 (1916), p. 11 și urm.

2) Intre aceștia trebuie pomenit regretatul nostru coleg dela Institutul de Arheologie din Cluj, Al. Ferenczi. Ca tânăr student și practicant al Institutului a luat parte activă la aceste cercetări și semnatarul acestui referat, C. Daicoviciu.

O reluare mai serioasă, dar de scurtă durată, a lucrărilor are loc prin anii 1943 și 1944, sub conducerea prof. C. Daicoviciu.

Ca obiectiv, se fixează studiul amănunțit al topografiei așezărilor din întreaga regiune și terminarea desvelirii complete a Cetății dela Costești. Ambele obiective au fost, în bună parte, atinse. Topografia așezărilor dacice din regiunea Costești-Grădiștea Muncelului-Luncani poate fi în curând pregătită și publicată. Ajutorul și îndemnul regimului nostru democrat și sprijinul Institutului de Istorie și Filozofie al Academiei R.P.R. e chezașia acestei mult așteptate lucrări de orientare.

B. Situația generală a așezărilor dacice din Munții Orăștiei.

Mulțumită cunoștințelor câștigate prin cercetările de până acum, situația „cetăților” dacice din Munții Orăștiei (Sebeșului) se presintă precum urmează:

Pe un teritoriu relativ mic (cca 150 km.²) din regiunea deluroasă-muntoasă a Carpaților sudici, în partea de Est a județului Hunedoara, la Sud de Mureș, concentrate în jurul pârâului Apa Orașului (zis și Apa sau Valea Grădiștei), ce izvorește din masivul Godeanu și se varsă în Mureș la Orăștie, răspândite însă dealungul nenumăratelor văi ce spintecă această regiune, se găsesc, aninate pe vârfuri de dealuri sau pe spinarea lor, pe platouri cu grije amenajate de mâna omului, ca și pe terasele mai mult sau mai puțin naturale ale acestor dealuri, o serie de așezări, prezentând, din punct de vedere arheologic, una și același formă de civilizație, a Dacilor.

Dealurile alese cu preferință au, de obicei, forma de mameloane, nu excesiv de înalte (dela 500-950 de metri), pe cât se poate de izolate de restul dealurilor, retrase, în aparență, dar stăpânind în chip hotărît căile de acces către vreo cetate mai mare din apropiere, iar toate la un loc constituind un sistem de impresurare strategică a cetății principale care, singură dintre ele, se află, în fundul văii Apei Orașului, așezată pe *spinarea Dealului Grădiștei* (= o ramificație a Godeanului) la 1200 m. înălțime deasupra mării.

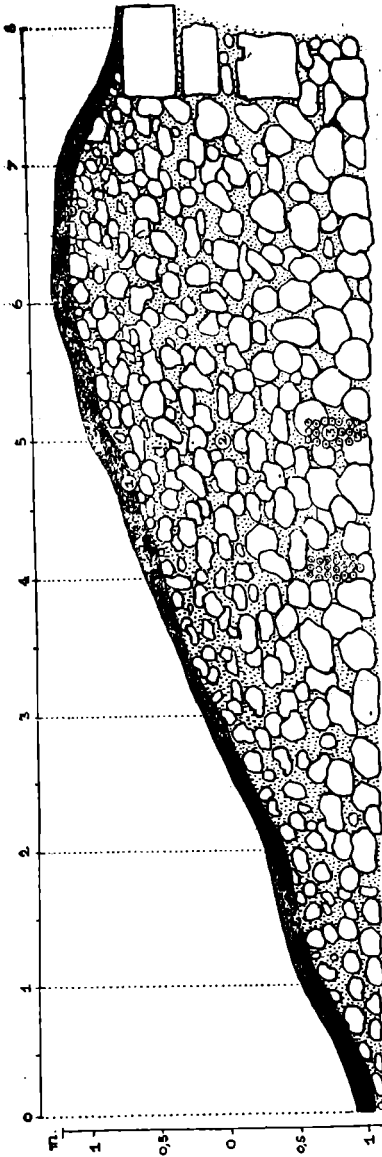
Dealul Grădiștei, cu toată înălțimea lui, se pitește după Dealul Muncelului dela Nord de el și e flancat dinspre Nord și Sud de câte o prăpastie ameteitoare, în fundul cărora curg pâraele Valea Albă (la Nord), resp. Valea Godeanului, la Sud de dânsul. Din împreunarea acestor două văi ia naștere, de fapt, Apa Grădiștei sau Orașului. Această „Cetate Mare”, prin urmare, nu domină nimic; ea constituie, în realitate, un loc de refugiu greu de atins, strașnic apărat din față și din laturi de sistemul de *redută* al fortificațiilor înșirate dealungul văii centrale a Apei Orașului, atât dinspre Nord, cât și dinspre Nord-Vest și Nord-Est, iar dinspre Sud de masivul de munți greu de trecut ce-i acoperă spatele, poate și aceștia întăriți din loc în loc.

Seria cetăților și forturilor de apărare a „Cetății de scaun” de pe culmea Dealului Grădiștei o deschide, acolo unde valea largă a Apei Orașului se strâmtează dintr’o dată până la gătuire, de Castelul de pe *Cetățuia Costeștilor*. Insuși acest punct prim de rezistență e străjuit din mai multe părți de forturi mai mici, înfipte pe culmile de dealuri inconjurătoare, ca *Faeragul*, *Blidarul*, *Cetățuia Inaltă*, ele inele întărite de turnuri și bastioane presărate la orice punct vulnerabil. Dela Costești și până la Grădiștea Muncelului valea foarte strâmtă a Apei Orașului e păzită de turnuri dispuse, la distanțe variate pe terasele superioare, în locuri potrivite.

Dinspre Nord-Est, *Vârful lui Hulpe* și fortificațiile de pe *Ciata* — Dealul Muncelului (și ele încercuite de turnuri pe piscurile vecine) formează incinta laterală nord-estică a redutei. Din acest sector de apărare a flancului nord-estic face parte de sigur, și cetatea dela *Căpâlna*, de pe valea Frumoasei (Sebeșului), cercetată și săpată de noi în anul 1939.

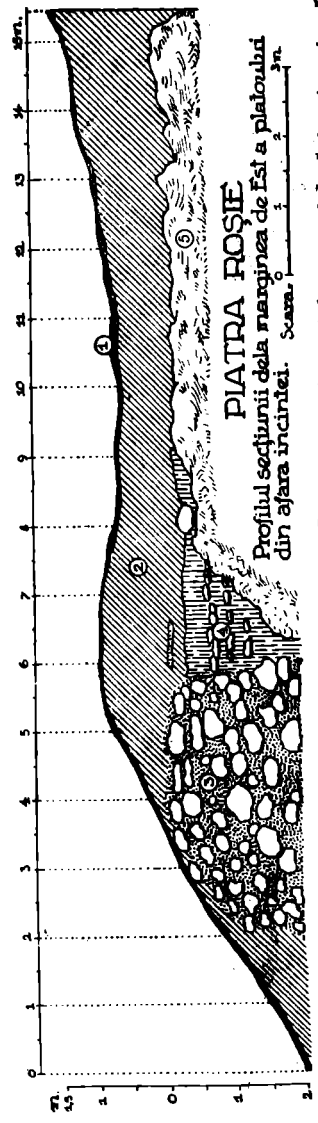
Accesul dinspre Vest resp. Nord-Vest și Sud-Vest, peste dealul Luncanilor sau Poiana Omului e oprit vrăjmașului de puternica cetățue de pe *Piatra Roșie* (despre care vom vorbi mai jos) ca și de alte forturi, cum e, de pildă, acela dela Lupoala, sau de valurile de pământ și piatră dela Cioclovina.

Tehnica construcțiilor militare sunt: ziduri, durate din blocuri de piatră bine și regulat tăiate, întărite cu bărne de lemn, după un sistem local, continuate în sus fie în cărămidă, fie în lemn sau *valuri de piatră* și de pământ, imbinat

PIATRA ROȘIE Profilul secțiunii valului de piatră dintre turnul inferior (S.E.Valea Roșie) și turnul №4

①-humus modern provenit din putrezirea frunzelor și rădăcinii de plante, ②-pământ de culoare cafenie, ③-bucăți de cărbune.

PIATRA ROȘIE Profilul secțiunii dela marginea de Est a platoului din afara incintei. Scara. 1/20

①-humus modern, ②-pământ de culoare galbenă înfrișă, ③-val de piatră cu pământ de umplutură de culoare brună, ④-pământ de culoare roșie, ⑤-ârnă.

cu puternice îngrădituri de pari groși și zdrapeți (palsadă). Gropi, ascunse în fața întăriturilor, și rostogolirea de trunchiuri de copaci sau de bolovani, făceau aceste cetăți, meșteșugit întărite de oameni și natură, și mai de necucerit.

Ar fi însă greșit să vedem în așezările dacice din Munții Orăștiei numai construcții militare.

Valea largă și roditoare a Apei Orașului, la Nord de Costești, cu Valea Mușului apropiată, ca și luncile și poienile minunatei regiuni, fac din acest ținut un îmbelșugat loc de traiu pentru o populație destul de numeroasă, desigur încă dinainte de vârsta cetăților propriu zise.

Dintre „cetăți” puține vor fi avut numai un rol militar. Rol strict militar îl au doar bastioanele și turnurile de pază risipite peste tot. Cele mai multe dintre „cetăți” trebuie considerate ca niște lăcașuri întărite ale șefilor militari, legați mai mult sau mai puțin de capul tribului sau statului, mari proprietari de turme în munți, de ogoare întinse în văile apropiate și, desigur, și de sclavi.

O a treia categorie a așezărilor o alcătuiesc gospodăriile țărănești cu care sunt împănate — într-o măsură mai mare chiar decât astăzi — poienile și culmile mai blânde și mai late ale dealurilor. Cunoaștem și dintre aceste sălașe de țărani, liberi sau, mai degrabă, aserviți stăpânilor din castele, o mulțime, cu casele lor de bărne, lipite cu lut prins în nuiele, acoperite cu șindrillă și inconjurate cu garduri de pari împleticiți cu crengi de copac.

Hambare mari de lemn, sprijinite pe baze rotunde de piatră, în poieni roditoare, cisterne în și afară de cetăți, căptușite cu bărne de gorun, țevi de apeduct din pământ ars, aducând apa de izvor la câte o așezare mai mare, obiecte de uz practic și de podoaabă, produse ale meșterilor și artiștilor locali sau importate din lumea vecină „barbară” ori „civilizată” greco-romană, întregesc icoana până acum încă sumară a traiului dacic, nemijlocit înainte de cucerirea romană.

Cunoașterea cât mai adâncă a acestui trai de toate zilele a celor mulți este de urmărit în primul rând. „Desigur — spune prof. D. M. Teodorescu (*Cercetări arheologice în Munții Hunedoarei*, Cluj 1923, p. 24) — ar fi foarte interesant să știm cu precizie unde a fost capitala lui Decebal și cum a fost sfârșimată puterea lui, dar mult mai interesant și mai folositor din punct de vedere al istoriei este să cunoaștem viața poporului... sub toate manifestările, atât individuale cât și obștești; și acestea mai ales le așteptăm dela cercetările arheologice”.

Plasarea în timp a acestui tablou de viață dacică a fost numai în treacă atinsă mai sus, indicând mai mult sfârșitul cetăților, decât începutul așezărilor. Dacă pentru tragicul final al cetăților războaiele dacice ale lui Traian (102-106 d.e.n.) ne dau un indiciu sigur, data durării lor în formele dintâi și cele din urmă nu este chiar așa de ușoară. A fost o vreme când ele se atribuiău Scîților! Azi, legarea lor de statul liber dac nu mai e contestat de nimeni. Se discută doar vechimea în acest cadru dacic: „Cele dintâi începuturi” încă din sec. IV, de teama presiunii puterii macedonene la Dunăre; refacerea în piatră sub Burebista, iar mai apoi o strălucită punere la punct sub Decebal (D. M. Teodorescu); „Epoca lui Burebista ca epocă principală (V. Pârvan); „Pe la începutul erei noastre” (Alfoldi). Desigur, discuția în jurul datelor, a unei sau mai multor faze e, oarecum, încă prematură.

Constatările de până acum nu ne încurajează totuși să trecem cetățile propriu zise dincolo de secolul I al erei vechi. Ar putea fi îndoielă dacă Burebista sau Decebal e inițiatorul sau autorul principal al acestor formidabile lucrări, unitare ca sistem și tehnică.

Noi inclinăm mai degrabă pentru o epocă principală a lui Burebista, ca și V. Pârvan. Grandioasa concepție a fortificării unei întregi regiuni și uriașele eforturi cereau o mare putere centrală și o stăpânire peste vaste resurse de oameni — sclavi în primul rând — și material. Monetele, unele obiecte de metal și ceramică, tehnica de construcție, și alte câteva amănunte, impun ca cîșitor de frunte „pe cel mai fruntaș și cel mai puternic dintre domnitorii traci”, pe Burebista. Stăpânirea lui asupra Stăpânirii Unii triburilor getodace și streine din întregul basinal carpato-danubian, domnie de lungă durată a patru decenii, luptele lui de cucerire în Nord și Sud i-au putut nu numai îngădui, dar și pretinde această formidabilă transformare a sâmburelui puterii dacice, care este tribul său din Munții Hunedoarei, într-o redută de neînving. Motive pentru o asemenea retranșare avea destule: Boii din Nord și toată mulțimea triburilor subjugate de el în Estul și Vestul Daciei, ca și expansiunea tot mai amenințătoare a Romei în Illyricum și

SCHIȚA

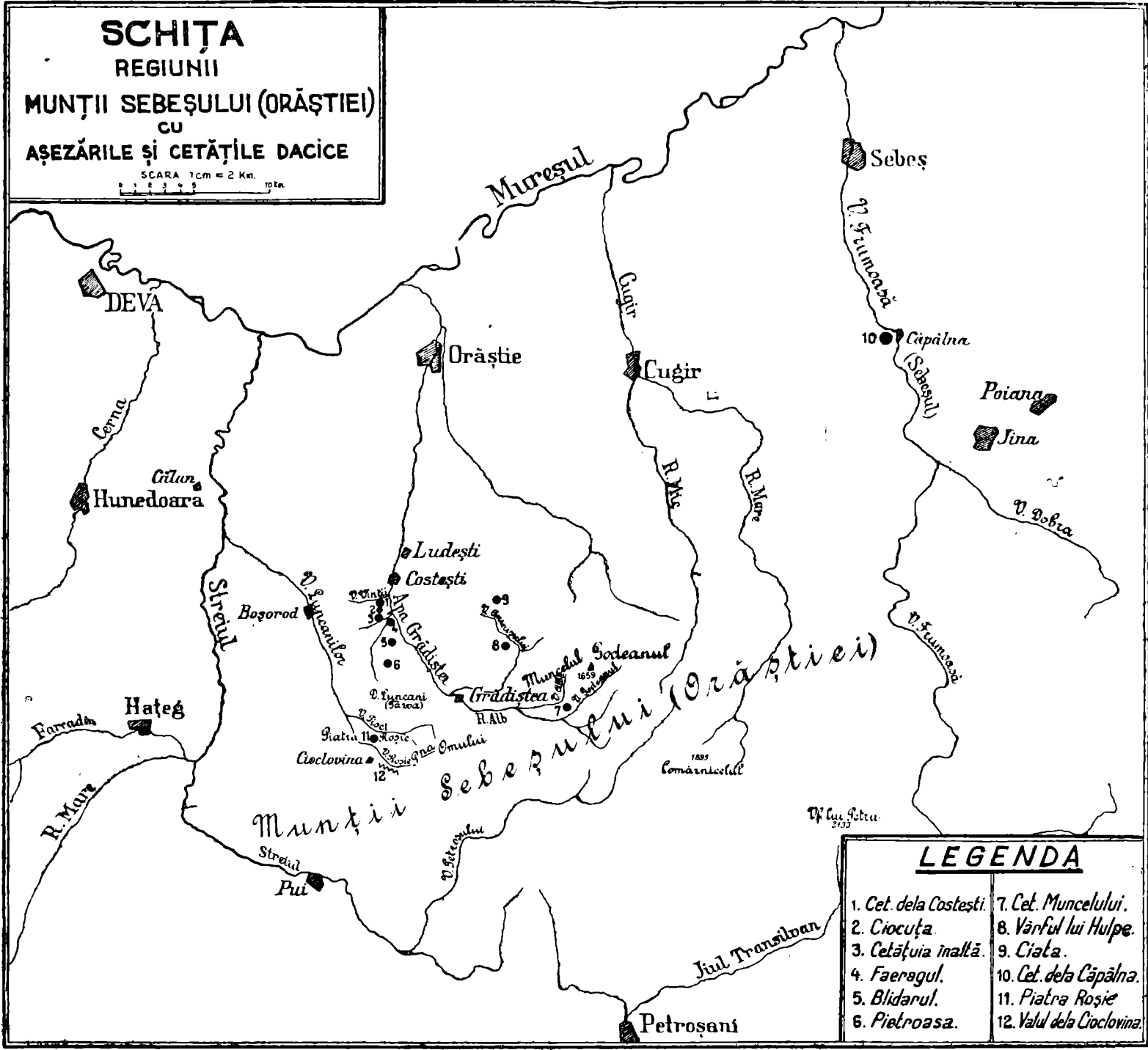
REGIUNII

MUNȚII SEBEȘULUI (ORĂȘTIEI)

CU

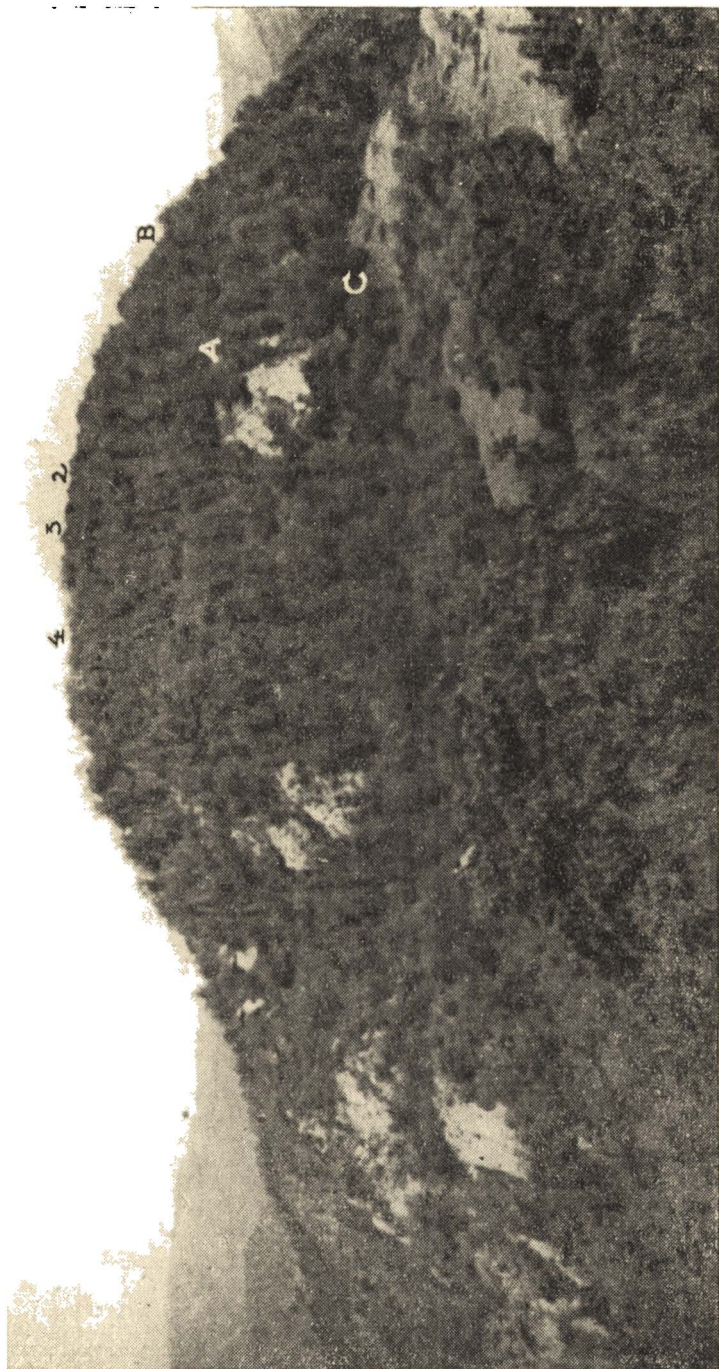
AȘEZĂRILE ȘI CETĂȚILE DACICE

SCARA 1 cm = 2 Km.

LEGENDA

1. Cet. dela Costești.	7. Cet. Muncelului.
2. Ciocuța.	8. Vârful lui Hulpe.
3. Cetățuia înaltă.	9. Ciata.
4. Faeragul.	10. Cet. dela Căpâlna.
5. Bldarul.	11. Piatra Roșie
6. Pietroasa.	12. Valul dela Cioclovina.

MUNTELE „PIATRA ROȘIE“

la Dunărea de Jos ¹⁾ nu puteau să nu-l îndemne la o consolidare a puterii sale.

Poate că nu în întregime, dar în bună parte *lui* credem noi că i se datorește și planul și executarea. Restul îl va fi putut împlini unul din urmașii lui, dintre care cel mai indicat e ultimul rege al Daciei libere, Decebal. E delă sine întăle că aceasta nu înlătură, ci, dimpotrivă, presupune *existența* în această regiune a unor așezări (și chiar a unor întărituri) *mai vechi* decât Burebista. După cum, iarăși, pielea cetăților în focul cutropitorului roman nu înseamnă stingerea vieții autohtone pe acest teritoriu.

3. Cetatea de pe Piatra Roșie.

După acest istoric al cercetărilor și cunoscând caracterul și desimea așezărilor dacice din Munții Orăștiei, înscrierea studiului lor în programul de lucrări al Academiei R.P.R. pentru anul 1949 — cu perspectiva largă a continuării până la epuizare — constituie, în mod evident, *cotitura hotărîtoare și soluționarea definitivă* în mult și pe nedrept tărăgănată problemă.

După o matură chibzuință, colectivul nostru și-a fixat ca prim punct din studiul traiului Dacilor din Munții Orăștiei, dezgroparea sistematică și, pe cât e posibil, completă a Cetății de pe Piatra Roșie din hotarul pitoresc al satului de munte Luncani, comuna Boșorod. Rezultatele obținute în cursul celor 70-75 de zile de lucru ne-au dovedit justetea acestei alegeri, pentru care pledau, dealtfel, foarte multe argumente de ordin obiectiv.

Cetatea Piatra Roșie se află pe vârful de deal izolat, cu același nume (cota 823), strâns în furcă de pâraiele Valea Roșie și Valea Stângului (sau Tisel), în fundul Văii Luncanilor (Valea mare), afluentul acesta al Strelului. Ea era menită, după cum am arătat mai sus, să apere apropierea dinspre Vest a dușmanului ce s'ar încumeta să atace din flanc Cetatea cea mare, fie că urcă din Valea Mureșului, pe Strei și Valea Luncanilor, fie că alege drumul mai scurt, dar mai greu ceva, dinspre Sud, delă Pui, peste Ponorici și Cioclovina.

Ca așezare și aspect, Cetatea Piatra Roșie e poate cea mai tipică dintre toate: pe o culme izolată, înaltă, cu prăpăstii ameteitoare din trei părți, înfiptă între dealuri mai înalte, ea poate fi atinsă numai dintr'o singură parte, dinspre Răsărit, pe o limbă de deal ce are, totuși, un urcuș destul de anevoios.

În vârf, un platou mic, amenajat și de mâna omului, ce se întinde în direcția S-N, de forma unei elipse, cu o ușoară indoitură la mijloc. Lungimea platoului e de cca 160 m., iar lățimea lui variază între 30 m. (la capătul de Sud), 50 m. (pe la mijlocul său) și 45 m. (la extremitatea nordică). Platoul e acoperit de un strat subțire de humus sub care se află stânca nativă calcaroasă.

Pe latura de acces, adică cea răsăriteană, începând de sub platou, coasta este intreruptă de 3-4 terase. O mică terasă se mai află pe latura nordică, aproape de poale, întrebuințată și ea, după cum vom vedea.

Intreg dealul e acoperit, cu excepția platoului, de o pădure de fag sau de

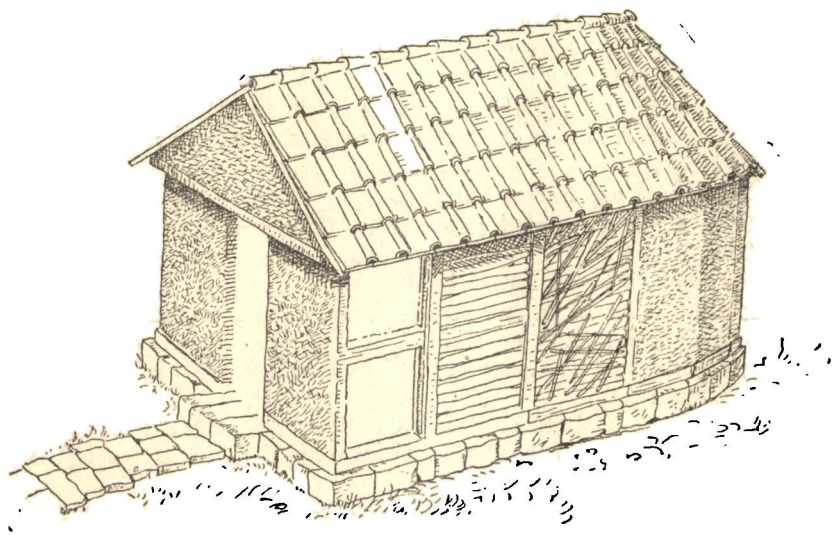
1) Într'adevăr, conflictul dintre cele două state sclavagiste se ascuțise extraordinar în jurul anului 50—45 î. n. Bazate pe cuceriri și sclavagism, cele două state trebuiau să se măsoare. Tehnica înaintată, organizația militară și superioritatea economică și numerică a statului sclavagist roman în plină putere nu lăsa prea mari îndoșeli în ce privește rezultatul acestel încăerări, deslănțuite vreo 150 de ani mai târziu.

arbusti și tufe de liliac, mai ales pe coastele răpoase. Calea ce duce și azi la platou e, de altfel, singura cale pe care o foloseau și stăpânii cetății.

Trei grupuri de enorme stânci golașe, imperechiate, ies, în formă de contraforturi, pe latura estică și sudică, formații naturale, desigur, făcute și mai redutabile, cred, tot de intervenția apărătorilor cetății.

Săpăturile¹ au desvelit aici pe platou și pe latura răsăriteană cele ce urmează :

Jumătatea de Sud a platoului e ocupată de o incintă cu ziduri de piatră ca la Costești, ce urmează, în general, conturul natural al platoului. Forma incintei e, deci, patrulateră, cu laturile lungi de 102 m., iar cele scurte de 45 m.

Reconstituirea unei case dacice

Incinta are 5 turnuri interioare : două la capetele S-V, iar trei pe latura răsăriteană, așezate câte unul la capete, iar al treilea între acestea. Construcția turnurilor e aceeași ca a zidurilor incintei. Ele se leagă organic de aceste ziduri și erau acoperite cu un acoperiș de șindrilă sau scânduri.

Nici zidurile turnurilor, nici zidul incintei, groase de 3 m., nu continuau în sus de cărămidă, ci foarte probabil numai din piatră¹). Rostul turnurilor era de ordin militar. Turnul din colțul N-E servea, însă, după cum vom vedea, de intrare în cetate.

Interiorul incintei era ocupat de o clădire mărișoară, de lemn, ale cărei baze de piatră s'au păstrat aproape în întregime. Clădirea are două încăperi, în care se intra prin uși cu pragul de jos ușor de recunoscut, fie după pietrele mai late în

1) Partea superioară a zidului incintei trebuie să fi fost ferită de pătrunderea apei de ploale. Soluția o găsesc în unele reprezentări de pe Coloana lui Traian (v. Cichorius, planșa 97—98 și pl. 20).

acest loc, fie după locul stâlpilor ce flancau pragul de piatră din dreapta și din stânga.

Intreaga clădire e înconjurată din trei părți de un târnaț (pridvor), acoperit și el, construit din lemn cu grinziile așezate pe țelmele pe piatră. Și acest târnaț are uși. Pe latura nordică, pridvorul e rotund. Peretele exterior al târnațului trebuie să fi fost un perete scund, pentru a lăsa pătrunderea luminii.

Construcția în lemn a clădirii, ca și a pridvorului, ne-o închipuim în felul următor: pe țelmele de piatră, așezate direct pe stâncă, se puneau orizontal grinziile de lemn. În acestea, înfipte din loc în loc, la circa 1-1,50 m., se aflau stâlpii verticali, iar între ei blănuri de lemn așezate orizontal¹⁾. Acești pereți de lemn erau acoperiți cu lut gros, amestecat cu paie și pleavă, lipit de blănuri cu ajutorul unor lemne subțiri sau al unor nuiele aplicate pe blănuri. Ușile de lemn de stejar masive, erau peste tot, împodobite cu ținte de fier cu capul uneori artistic decorate.

Bucăți din această lipitură — arșă — se găsesc atât în interiorul clădirii și al târnațului, cât și în exteriorul lor, dealungul zidurilor, dar nu într-o cantitate prea mare, ceea ce ne face să credem că poate numai interiorul pereților a avut lipitura de lut, care era frumos lustruită.

Podeaua fusese de pământ galben bătut. Inventarul aflat în această clădire e foarte sărac și se reduce, mai ales, la fragmente de chiupuri dacice, cuie, ținte, piroane, un opaiț de bronz, scoabe de fier, etc.

Acoperișul în formă de șea, susținut, probabil, și de stâlpi interiori, trebuie să fi fost, fie de șindrilă, fie de paie sau altceva asemănător. Nu s'au găsit, anume, nelipsitele fragmente de țiglă, care ar fi fost abundente în caz că acoperișul ar fi fost din acest material.

E de notat că temelile de piatră ale clădirii din centrul incintei sunt din aceeași piatră de conglomerat calcaros, adusă de prin jurul Călanului și Boșorodului, ca și materialul zidurilor²⁾.

În colțul de NV al incintei, nu departe de turnul nr. 1, am dat peste o groapă săpată în stâncă, în formă quasi circulară, servind, fără îndoială, la adunarea apei de sol ce se strângea aici.

Partea de Nord a platoului era ocupată de un hambar — ca la Costești — așezat pe tambururi de piatră, dar mult mai redus, și încă de două clădiri, de lemn, construite ca cea din interiorul incintei. La una din ele, temelile sunt din piatră locală, de stâncă (clădirea dinspre R.). Acoperișul acestora a fost de țiglă.

Intrarea în cetate se făcea prin turnul nr. 2, din colțul NE, cu ajutorul unor scări de piatră. Deschizătura externă a turnului era construită în arc, după cum dovedesc cele trei blocuri țăiate în formă de ic și profilate.

Prima terasă, cea mai de sus, a dealului, pe latura de Est, imediat sub platou, e ocupată de resturi de locuințe. Una din ele, în partea de N., a fost des-

1) Construcția pereților de lemn al clădirii putea să fie și aceea din bârne lungi de lemn așezate orizontal, dar numai la pereții drepecți. Acolo unde pereții erau în linie curbă, sistemul descris mai sus e cel mai potrivit.

2) Asupra tehnicii de clădire a zidurilor de piatră nu măi insist aici. Ea a fost bine lămurită și descrisă de Teodorescu. Așa doar atât că bârnele ce legau transversal blocurile serveau la consolidarea zidului pe timpul ridicării acestuia și puțin timp după aceea, până la așa zisa „tasare” a construcției. După putrezirea lor, zidul se menținea numai prin greutatea proprie a blocurilor.

velită și are planul patrulater cu apsidă pe axa longitudinală. (Dim. 7.70 m. resp. 4 m. pe 8.30 m.),

Urme de locuințe se găsesc și în partea sudică a acestei terase, ca și pe celelalte terase de mai jos, dar fără a putea fi precizate.

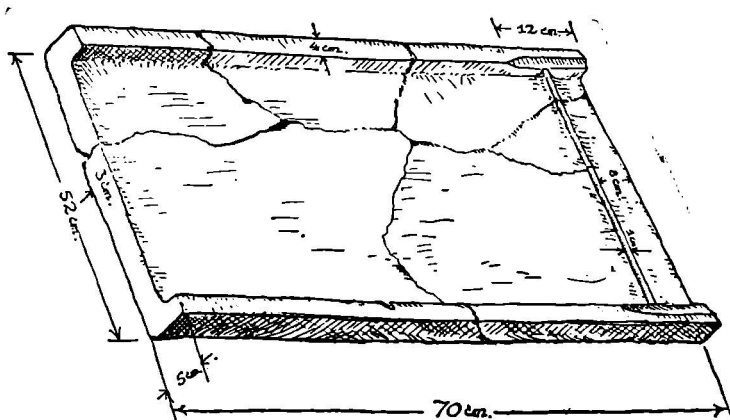
Drumul ce ducea la intrarea prin turn a cetății a putut fi descoperit sigur pe o porțiune de cca 30 m. El este larg de mai bine de 3 m. și constă din platforme pardoșite cu lespezi de piatră alternând cu porțiuni scurte de scări tot din lespezi. Porțiunea bine păstrată duce până aproape de intrare.

O cărare mai îngustă, tot pavată cu blocuri mai subțiri, se desprinde din acest drum și duce la clădirea cu apsidă de pe terasa I.

Deși nepăstrat pavajul, linia ondulată a drumului se poate urmări încă departe mai jos.

Acest drum era apărat, și dintr'o parte și dintr'alta, de câte un bastion A și B, așezate în așa fel încât îi dominau și cu privirea și cu armele tot parcursul dela poalele dealului până în dreptul lor. Drumul antic, ca și cărarea de azi, ducea o bună bucată chiar pe sub bastionul A. Firește că aceste două bastioane supravegheau, în același timp, și coastele de Est și Nord ale dealului.

Bastioanele au tot ziduri de piatră, continuate, însă, în partea lor superioară, în cărămidă arsă. Grosimea zidurilor bastioanelor e de 3 m. Mărimea lor, în interior e de 5.80 m. x 5.35 m. În interior, ele erau tencuite cu un strat de lipituri de lut. Ambele erau acoperite cu țiglă de factură grecească, de dimensiuni mari (69 cm. lungime pe 50 cm. lățime și 3 cm. grosime), un tip de țigle ce se fabricau și în coloniile grecești din N. Mării Negre (vezi V. F. Gaiduchevia, *Iz Istoriei Bospora*, 1935, p. 222 fig. 60).

Cărămizile arse s'au păstrat în fragmente mai mari și mai mici. Ele însă, vor fi avut, după toate indicațiile, aceleași dimensiuni ca și la Costești (48 cm. x 48 cm. x 81/2), cu care se potrivesc de altfel și dimensiunile țiglelor.

Turnurile (bastioanele) A, B au fost desigur locuite, în ele găsindu-se obiecte ce presupun acest lucru.

Urme sigure de incendiu prezintă, însă, numai bastionul B. Intrările la turnuri nu sunt sigure. Ele vor fi fost mai sus decât părțile păstrate.

Cetatea a mai avut însă un dispozitiv de apărare în această parte a dealului.

Pornind dela turnul 4 al incintei, un zid sec, gros de 1,80—2 m., construit din pietre de stâncă și pământ între doi pereți clădiți, tot din piatră mai regulat tăiată, uneori din piatră de conglomerat calcaros, înconjoară, ca o a doua incintă, toată această latură a dealului, lăsând cele două bastioane (A și B) ca niște bastioane de colțuri exterioare, și se încheie, deasupra terasei cu clădirea apsidată, de turnul nr. 2 al incintei. Zidul sec urmează cu laturile lui de Sud și Nord marginea prăpastiei. El avea pe creastă un rând sau două de palisadă din trunchiuri groase de copaci.

Subliniez aici acest gen de zid sec, fiindcă o asemenea tehnică s'a constatat și la zidurile cetății dela Covasna (j. Trei Scaune). Materia de legătură a pietrelor era lutul și *nu mortarul*, așa cum părea că e cazul pe o mică porțiune la zidul incintei a doua dela Piatra Roșie ¹⁾.

Chiar la poalele dealului, acolo unde cărarea începe să urce — deci unde începe să urce și drumul antic — s'a descoperit și al treilea bastion (C), identic cu celelalte două (A și B). E, sigur, bastionul sau turnul de *strajă* la intrarea în zona supravegheată a cetății.

Un al patrulea bastion, (poate și un al cincilea) s'a reperat în ultimul moment pe coasta nordică, pe o mică terasă, aproape de poalele dealului. El n'a fost încă săpat.

Așezarea de pe Piatra Roșie are un caracter eminent militar. Aceasta e însă numai caracterul dominant al ei, și nu cel exclusiv. Săpăturile nu au putut constata o așezare civilă anterioară dispozitivului militar. Pentru o asemenea așezare civilă locul nici nu era deloc potrivit, prin înălțimea platoului, greutatea urcușului și lipsa de apă. Nevoile de apărare a drumului spre Cetatea cea mare a făcut să se construiască cetatea de pe Piatra Roșie și să devină, astfel, și o așezare civilă în o oarecare măsură. Așezări civile trebuie că au fost, în schimb, în poienile din jurul Pietrii Roșii.

Clădirea din interiorul incintei de pe platou are mai curând un rost de cazarmă și depozit de alimente decât al unei simple locuințe. Depozite și locuințe trebuie că au fost și clădirile de pe platou în afara incintei. Construcția apsidală de pe terasa I poate fi însă locuință, dar și o clădire cu caracter de cult.

Dintre obiectele găsite în săpături amintim: 1) cu caracter militar: arme (umbo de scut, o sabie celtică, sulițe, săgeți, pumnale, topoare, etc.), 2) cu caracter de uz practic (chiupuri, vase, cești de lut ars, chei, cuțite, 2—3 seceri de fier, râșnițe, o frigare de fier, căldare de fier, etc.), 3) material de construcție (piroane, scoabe, cuie, ținte, ferecături de tot felul, țigle, cărămizi, ciocane; etc.); 4) piese de îmbrăcăminte (fibule — una Nauheim —, ace, cingători, cramioane de ghiață, etc.) 5) instrumente de meșteșugari (bărzi pentru dulgheri, ferăstrău, clește, rindele, sfredele, dălți, instrumente de os pentru împletit nuiele, etc.), 6) piese de harnașament de cal (zăbale, aplice), 7) obiecte de lux (opaiț de bronz cu trei brațe ca cel dela Crăsanii, opaiț simplu de bronz, fragmente din vase de bronz, toarte și garnituri de bronz, sticlă colorată, etc.), 8) obiecte de artă (busul de bronz al unei figuri feminine, un disc ovoidal (scut de paradă?) cu reprezentarea unui bour în relief), 9) monete (una din Histria, una din Thassos — imitație — și denari romani republicani).

D. Concluzii :

Pe baza celor constatate prin săpăturile dela Piatra Roșie, putem trage următoarele concluzii de ordin istoric :

Așezarea dela Piatra Roșie e o *cetate*, în primul rând, făcând parte din sistemul de fortificare a regiunii și de apărare a Cetății celei mari dela Muncel. Acest rost al ei se imbină, firește, cu acela, secundar, de locuință a stăpânului și a apărătorilor ei.

În ce privește datarea așezării, descoperirile arheologice au putut constata două faze mari: una în sec. I în. e. n., sub Burebista (incinta de pe platou cu cele cinci turnuri, casele de pe platou și cea de pe terasa I, turnurile A, B, C,

¹⁾ Ceece părea mortar, nu e decât o formație naturală a calcificării pietrii de calcar și a amestecului cu nisip datorită infiltrației apei de ploaie.

drumul pavat, etc.) și a doua, mai târzie, probabil în sec. I al erei noastre, sub Decebal, în preajma iminentului conflict cu Roma (incinta a doua, de zid sec cu palisadă și, desigur, unele complectări la incinta veche și la case).

Anterior sec. I înaintea erei noastre, locul putea fi locuit, dar, în afară de un fragment de secure de piatră, găsit în turnul A, *nici o descoperire* nu indică o vechime mai mare de anul 100 în. e. n.¹⁾ Nu încapă îndoiială însă, că împrejurimile cetății au fost locuite întotdeauna (pe Vârful Țiflei din apropiere s'au găsit urmele unei așezări de pe treapta de mijloc a Barbariei tip Coțofeni).

Sfârșitul așezării fortificate nu poate fi altul decât războaiele lui Traian, când cetatea a fost distrusă prin foc. Desigur, aceasta nu înseamnă încetarea oricărei vieți în aceste părți (două monete „dela Hadrian”, găsite, zice-se, de un localnic, la picioarele dealului, ar confirma acest lucru).

În orice caz, în săpături n'a eșit la iveală nici un obiect de factură romană (provincială) din sec. II sau III.

Un număr de 2—3 fragmente de ceramică, eșite din săpături, pot fi considerate, eventual, ca datând dintr'o epocă mai târzie, prefeudală (în speță slave), dacă nu cumva ele reprezintă tocmai veriga de legătură dintre ceramica dacică populară și vasele acestor secole târzii.

Civilizația dela așezarea Piatra Roșie poate fi caracterizată astfel: Ea e o civilizație tipică dacică a Latène-ului târziu, o civilizație care a eșit din stadiul primitiv sătesc, primind un caracter de civilizație superioară oppidană, civilizație a unei societăți bazate pe diferențieri de clasă și pe o orânduire sclavagistă începătoare „). Aceasta și explică ușurința cu care această societate primește, adoptă și asimilează influențele venite din afară, în special din Sudul sclavagist grecesc și roman, dar și dela popoarele „barbare” vecine, creind o civilizație proprie a Daciei libere.

Creația proprie se manifestă mai ales în materie de ceramică, de obiecte de uz practic și de tehnică a zidurilor de piatră, fie cele dela incinta de pe platou, combinate cu bărne de lemn, fie la cele seci ale incintei a doua, cu palisadă. Tot o specialitate dacică e și construcția în lemn a caselor, cu creștături, de sigur, pe care nu le putem cunoaște.

Din mediul de civilizație carpato-pontică, datorită și meșterilor locali și gustului localnicilor, ies, lustrul feminin de bronz și scutul de fier cu figurile în relief.

Un produs al industriei celtice e sabia de fier de tip Latène II.

Direct din Sud, poate chiar din Campania Italiei, au fost importate candelaburul cu trei brațe, opaițul de bronz, toartele de vase de bronz, etc.

Greceștii (din coloniile dela N. Mării Negre) sunt țiglele de acoperiș, ca și decorația în rosete a capului țințelor de fier.

Influența sudice — hellenistice —, exercitate prin intermediul orașelor grecești dela Marea Neagră, îi atribuim însăși forma incintei și dispoziția turnurilor și a intrării arcuite prin turn.

Dacă atribuirea și clasificarea diferitelor descoperiri poartă (și e firesc să poarte), deocamdată, pecetea unui provizorat, e neîndoelnic, în schimb că săpăturile dela Piatra Roșie au desvelit, de data aceasta, aspecte necunoscute până acum ale civilizației societății de clasă în statul sclavagist dac. Studiul amănunțit al tuturor problemelor ce se pun în legătură cu această cultură materială a strămoșilor noștri va fi posibil însă numai după desvelirea și a Cetății celei mari de pe Dealul Grădiștei Muncelului și cu punerea la contribuție a celorlalte descoperiri de acest gen dela Costești, Căpâlna și de aiurea.

În cursul săpăturilor acestei uimitor de bine păstrate cetăți și așezări dace, s'a ridicat din nou problema valorificării cât mai juste a acestor descoperiri unice

1) Nici un obiect găsit în săpături nu are o datare mai veche decât sec. I. în e. n. Sabia celtică, de tip Latène mijlociu (după cronologia lui Tischler-Dèchelette), aflată în groapa naturală dedesubtul terasei I, nu poate fi o dovadă pentru o vechime mai mare (sec. II, deoarece acest tip de săbii durează până în Latène-ul târziu, adică sec. I înaintea și al erei noastre (vezi M. Jahn, *Mannus-Bibliothek*, 18, p. 27 și 100; cf. și J. Eisner, *Slovensko V. Praveku*, p. 308).

2) Vezi caracterizarea acestei societăți, la Engels, *Orig. Fam.* p. 172—3.

pentru istoria trecutului țării noastre și extrem de valoroase pentru istoria societății și civilizației omenești din Sud-Estul Europei.

A le pierde după ce au fost desvelite și a nu le păstra în toate chipurile posibile ar fi o mare greșală, care niciodată nu ni se va ierta.

De aceea colectivul nostru propune :

a) Conservarea ruinelor în forma în care ele au fost descoperite, permițându-se doar consolidarea și așezarea la loc a pieselor căzute și sigur aparținătoare.

b) Paza acestor ruine împotriva furturilor de piatră de construcție și a degradărilor de tot felul.

c) Ridicarea exactă a planului și situației de către un arhitect și topograf.

d) Confecționarea unui mulaj exact despre aceste ruine, pe seama muzeelor și școlilor.

În vederea noilor săpături programate la Cetatea cea mare, colectivul crede necesar să se acorde acestor lucrări 5 vagonete, 1 km. de șine și material lemnos ușor de obținut dela Uzinele Hunedoara, pentru construirea de barăci pentru muncitori și colectivul șantierului.

Experiența din anul acesta ne îndeamnă să cerem, în general, pentru toate șantierele mari câte un arhitect, deservind 1—2 șantiere unde activitatea lui e necesară.

Deasemenea, se impune și un fotograf de meserie măcar pentru 2—3 șantiere, fotografiile noastre, cu materialul slab ce-l avem, nesatisfăcând cerințele unor vederi pentru publicație.

Pentru a remedia acest neajuns propunem să se intervină pentru crearea a câte unui post de fotograf calificat la cele 3—4 muzee mari din țară.

Nu mai puțin necesar, ba *chiar indispensabil* devine, acum, și înființarea unui laborator la Muzeul din București și Cluj, înzestrat cu cele necesare (material și 1—2 specialiști), pentru curățirea și conservarea competentă a obiectelor de metal, a ceramicel, etc.

Muzeul din Cluj are nevoie și de un desenator, fără de care cheltuelile aferente desenării întrec sumele ce ni se pot acorda.

Considerăm, apoi, că atât pentru topografia cetăților dacice, cât și pentru aceea a valurilor și tumulilor, va trebui să apelăm neîntârziat la serviciile avionului pentru observații și fotografii.

Cu acest prilej să ne fie permis să ridicăm chestiunea atribuirii obiectelor eșite din săpături către diferitele muzee în a căror regiune se execută săpăturile. A le duce toate la București sau la Cluj e nejust. Va trebui să se facă o repartizare care să împace toate exigențele drepte și științifice, mai ales că în colectivele de lucru participă activ și cu mult folos câțiva din directorii muzeelor noastre regionale.

Încă o problemă am mai dori să relevăm în acest raport de săpături, nu ca una ultimă, ci ca una de bază : luarea cât mai neîntârziată a legăturilor cu arheologia sovietică în folosul nostru și al științei pe care o cultivăm.

Greutățile inerente lucrărilor le-am invins cu ușurință, datorită entuziasmului de a lucra pentru ridicarea culturală a R.P.R.

Incheind această dare de seamă, ne împlinim o plăcută datorie de a mulțumi celor care ne-au însărcinat cu misiunea cercetării cetăților dacice, precum și tuturor aceluia care în munca noastră ne-au sprijinit și îndemnat, în primul rând Comitetului Central și organizațiilor locale ale Partidului Muncitoresc Român.

C. Daicoviciu, O. Floca, N. Gostar,
S. Hatoș, I. Holhoa, N. Lascu, N. Lupu,
L. Manciu, V. Manoliu.

Responsabil
C. DAICOVICIU

